

Лекція 1. Тема. Соціологія як наука.

1. Об'єкт та предмет соціології.
2. Закони і категорії соціології.
3. Функції соціології.
4. Місце соціології в структурі наукового знання.

1. Об'єкт та предмет соціології. Намагання пізнати, осмислити суспільство, реалізувати своє ставлення до нього супроводжувало людство на всіх етапах його історії. На цій хвилі й постала у 30-х роках XIX ст. соціологія як наука про функціонування і розвиток суспільства та його структурних елементів. Термін «соціологія» походить від латинського слова «societas» (суспільство) та грецького «logos» (слово, вчення). Впровадив його до наукового вжитку у 30-х роках XIX ст. французький філософ, соціолог Огюст Конт (1798—1857).

Філософія О. Конта, будучи одним із провідних напрямів тогочасного суспільствознавства, отримала назву «позитивізм». Позитивізм — філософська течія, представники якої єдиним джерелом знання вважали емпіричні (засновані на чуттєвому досвіді) дані, заперечували пізнавальну цінність теоретичного мислення, філософських знань. Сформувався він на противагу абстрактному соціально-філософському теоретизуванню. Головне для позитивізму — відмова від абстрактних тлумачень суспільства, створення позитивної (грунтованої на досвіді людини) соціальної теорії, такої ж доказової та загальнозначущої, як і природничі теорії (Соціальна фізика). Роль соціології О. Конта вбачав у спостереженні, описі й систематизації фактів, процесів суспільного буття. Філософське їх осмислення заперечував як «схоластику» й «метафізику».

Точка зору О. Конта на соціологію панувала до кінця XIX ст.

Першим застосував «вузьке» трактування соціології як науки Еміль Дюркгейм (1858—1917) — французький соціолог і філософ, який створив так звану французьку соціологічну школу. Завдяки йому соціологія зосередилася на вивченні соціальних процесів і соціальних явищ суспільного життя, тобто оформилася як галузь знань, що межує з іншими суспільними науками — історією, філософією, політекономією тощо.

Предмет та об'єкт соціології, як і будь-якої іншої науки, не тотожні. Об'єктом є все, на що спрямоване дослідження. Один і той самий об'єкт можуть вивчати різні науки. Предмет завжди чітко окреслює сферу й мету дослідження. Об'єктом соціології є суспільство. Предметом соціології є окремі аспекти, особливості, відносини об'єкта дослідження. Сучасне тлумачення предмета соціології має враховувати насамперед те, що вона є специфічним науковим знанням про суспільство, яке відрізняється від інших суспільних наук і має свій самостійний предмет.

Оскільки в соціології існує багато шкіл і напрямів, кожен із відомих вчених-соціологів по-своєму трактує предмет соціології, тому однозначно сформулювати його визначення складно.

Предмет соціології в різних концепціях

<i>Огюст Конт</i>	Суспільство як ціле.
<i>Герберт Спенсер</i>	Суспільство як соціальний організм, в якому диференціація поєднується з інтеграцією завдяки природній еволюції його соціальних інститутів.
<i>Еміль Дюркгейм</i>	Суспільство як об'єктивна сукупність інститутів, які визначають тип солідарності, вивчати який необхідно на основі соціальних

	фактів, які можна виявити завдяки об'єктивним методам.
<i>Макс Вебер</i>	Цілісна сукупність розумінь соціальних дій, значень соціальних відносин, та їх структур для суб'єктів дій.
<i>Фердінанд Тьонніс</i>	Всі види соціальності, спільноти та суспільство: їх основу складають взаємодії людей, керованих волею.
<i>Талкотт Парсонс</i>	Системи соціальної дії, які є специфічними для кожного суспільства і виявляються за допомогою структурно-функціонального підходу.
<i>Ентоні Гідденс</i>	Соціальний досвід суб'єктів суспільного життя, починаючи з індивіду та завершуючи великими групами людей, упорядкованість цього досвіду у просторі та часі.

Соціологія в сучасній розгорнутій інтерпретації - це наука про закономірності становлення, функціонування і розвитку суспільства, яка вивчає соціальні факти, процеси, відносини, діяльність і поведінку індивідів і соціальних груп, інституціональні форми їх організації на основі широкого використання емпіричних даних.

2. Закони і категорії соціології

Закони соціології. У процесі функціонування спільнот формується безліч різних соціальних зв'язків. Нерідко вони сприймаються як щось тимчасове, випадкове. Та насправді всі вони зумовлені суспільними зв'язками, відносинами, що характеризуються загальністю, необхідністю та повторюваністю. Ці зв'язки називають законами. Соціальний закон — об'єктивний і повторюваний причинний зв'язок між соціальними явищами та процесами, які виникають внаслідок масової діяльності людей або їх дій. Соціальні закони визначають відносини між різними індивідами та спільнотами, виявляючись в їх діяльності. Це — відносини між народами, націями, класами, соціально-демографічними і соціально-професійними групами, містом і селом, суспільством і соціальною організацією, суспільством і трудовим колективом, суспільством і родиною, суспільством та особистістю.

Як і закони природи, соціальні закони перебувають у природному плині подій, є результатом цілеспрямованих послідовних дій більшості індивідів у соціальних ситуаціях та об'єктивних зв'язках (причинних, функціональних та ін.). **Об'єктивність соціального закону полягає в тому, що нові покоління успадковують готові відносини, зв'язки, тенденції, сформовані без їх участі.**

За масштабом реалізації соціальні закони поділяються на загальні й специфічні. Загальні закони діють в усіх суспільних системах (наприклад, закони обміну чи товарно-грошових відносин). Дія специфічних законів обмежена однією чи кількома суспільними системами (наприклад, закони, пов'язані з переходом від одного типу суспільства до іншого; закон первинного нагромадження капіталу).

За ступенем спільності соціальні закони або характеризують розвиток соціальної сфери в цілому, або визначають розвиток окремих її елементів — класів, груп, націй тощо.

За способом вияву соціальні закони поділяють на динамічні й статичні (стохастичні). **Динамічні** визначають напрям, чинники і форми соціальних змін, фіксують жорсткий, однозначний зв'язок між послідовністю подій у конкретних умовах. **Статичні** закони відображають тенденції до збереження стабільності соціального цілого. Вони зумовлюють зв'язок явищ і процесів соціальної дійсності не жорстко, а з певним ступенем вірогідності.

Взявши за основу форми зв'язку, можна виокремити такі типи соціальних законів:

1. Закони, які відображають інваріантне (незмінне) співіснування соціальних явищ. Наприклад, якщо існує явище «А», обов'язково повинно існувати і явище «Б». Наприклад, якщо є збільшення споживання то обов'язково буде збільшення виробництва, якщо йде процес урбанізації та індустріалізації суспільства, то відбувається скорочення зайнятих у сільському господарстві.

2. Закони, які відображають тенденції розвитку. Такими тенденціями можуть бути зміна структури соціального об'єкта, перехід від одного порядку взаємовідносин до іншого. Наприклад, зміна характеру продуктивних сил вимагає зміни відносин виробництва.

3. Закони, які встановлюють функціональну залежність між соціальними явищами. Наприклад, чим активніше студенти працюють на заняттях, тим краще вони опановують навчальним матеріалом. Наприклад, чим активніше людина бере участь в політичній практиці, тим вище його політична культура.

4. Закони, які фіксують причинний зв'язок між соціальними явищами, лише з функціональної (необов'язкової) точки зору. Наприклад, необхідною умовою підвищення народжуваності в країні є поліпшення соціально-побутових умов. Але в той же час наявність функціональної залежності не є фактом існування причинних відносин.

5. Закони, які встановлюють імовірність зв'язку між соціальними явищами. Наприклад, зростання економічної самостійності жінок підвищує ймовірність розлучень.

Категорії соціології. Поняття «категорія» виражає універсальні особливості дійсності, загальні закономірності розвитку матеріальних, природних і духовних явищ. Розрізняють дві основні групи категорій соціології:

1. Категорії, що пояснюють статику суспільства, його структуру з виокремленням її основних підсистем та елементів. Серед них такі категорії, як «соціальна спільність», «соціалізація», «особистість», «соціальна група», «соціальна верства», «соціальна стратифікація», «соціальний контроль», «соціальна поведінка» та ін.

2. Категорії, що характеризують динаміку суспільства, його основні зміни — причини, характер, етапи тощо. Ці категорії вказують, як змінюється соціальний об'єкт, якими є особливості його розвитку. Серед них такі категорії, як «соціальний розвиток», «соціальний протест», «соціальна трансформація», «соціальний рух», «соціальна мобільність» та ін.

Більш поширеним є підхід, за яким виділяють три групи категорій:

1. Загальнонаукові категорії у соціологічному заломленні («суспільство», «соціальна система», «соціальний розвиток» тощо).

2. Безпосередні соціологічні категорії («соціальний статус», «стратифікація», «соціальний інститут», «соціальна мобільність» тощо).

3. Категорії дисциплін, суміжних із соціологією («особистість», «сім'я», «соціологія політики», «економічна соціологія» тощо).

3. Функції соціології як науки.

1. Інтегративна

Виражається у об'єднуючій позиції соціології по відношенню до гуманітарних та соціальних наук, яким соціологія дає знання про структуру та закони розвитку суспільства в цілому.

2. Теоритико-пізнавальна функція

Спрямована на вироблення нового соціологічного знання через систематизацію нагромадженого знання, на основі якого відбувається виявлення закономірностей

розвитку та функціонування досліджуваного об'єкту, винайдення та обґрунтування перспективних шляхів здійснення соціологічного пошуку.

3. Практико-перетворювальна функція

Вироблення науково обґрунтованих прогнозів щодо еволюції суспільства, які є основою перспективних планів соціального розвитку.

4. Управлінська функція

Полягає у віднайденні розумних способів вирішення конкретних суспільних проблем «тут і зараз», як і проблем, які можуть виникнути в результаті певних управлінських впливів у перспективі.

5. Світоглядно-ідеологічна функція

Спрямована на забезпечення наукової дискусії між концепціями, поширення наукової ідеології, формування відповідного стилю мислення.

6. Гуманістична функція

Відображає новий підхід соціолога до досліджуваних ним проблем, який передбачає його участь не як «пасивного спостерігача», а як активно діючого емоційного суб'єкту, чутливого до людських проблем, драм, трагедій.

7. Описова функція

Передбачає систематизацію та опис нагромадженого дослідником матеріалу, з метою спрощення подальшої роботи з ним.

8. Інформаційна функція

Передбачає механізми та цілі використання систематизованої інформації, а також виокремлення об'єктів для її сприйняття.

4. Місце соціології в системі наукового знання.

ІСТОРІЯ	СОЦІОЛОГІЯ
<i>Спільне</i>	
Вивчають суспільство, закономірності його розвитку та функціонування у конкретних часових вимірах.	
<i>Відмінне</i>	
Вивчає минуле суспільства, його розвиток у хронологічній послідовності.	Акцент робиться на актуальних проблемах сьогодення із встановленням причинно-наслідкових зв'язків між минулим та сучасним.
ФІЛОСОФІЯ	СОЦІОЛОГІЯ
<i>Спільне</i>	
Оперування абстрактними універсальними категоріями, законами функціонування світу в цілому та окремих об'єктів дослідження зокрема.	
<i>Відмінне</i>	
Знання носить узагальнений, універсальний характер.	Використання філософських категорій та законів по відношенню до суспільства в цілому та його складових елементів, що позбавляє знання універсальності, надаючи чіткість та конкретність.
ЕКОНОМІКА	СОЦІОЛОГІЯ
<i>Спільне</i>	
Наукові пошуки та дослідження відносин, що складаються у сфері виробництва, обміну та розподілу матеріальних благ.	

<i>Відмінне</i>	
Безпосереднє вивчення та дослідження закономірностей та форм функціонування й розвитку відносин у сфері виробництва, обміну та розподілу матеріальних благ.	Дослідження відносин у сфері виробництва, обміну та розподілу матеріальних благ у межах галузевої соціології (соціологія праці, соціологія економіки тощо) з акцентуацією уваги на соціальних чинниках.
ПОЛІТОЛОГІЯ	СОЦІОЛОГІЯ
<i>Спільне</i>	
Дослідження політичного життя з позиції розгляду суспільства як соціальної системи.	
<i>Відмінне</i>	
Вивчення та аналіз відносин між суб'єктами політичної сфери у процесі боротьби за владу.	Аналіз політичних процесів та політичних відносин з точки зору їх впливу на загальний стан функціонування суспільства чи окремих його підсистем.
ПРАВОВІ НАУКИ	СОЦІОЛОГІЯ
<i>Спільне</i>	
Юридичні норми, що законодавчо закріплюють відносини в середині держави, регулюють соціальну поведінку людей.	
<i>Відмінне</i>	
Власне дослідження та аналіз правового поля певної країни.	Аналіз юридичних норм та механізмів, пов'язаних із їх реалізацією на соціальні явища та процеси.
ПСИХОЛОГІЯ	СОЦІОЛОГІЯ
<i>Спільне</i>	
Використовувані методи дослідження та певні теорії (мотивації, особистих та масових реакцій), а також індивід як частина предмету дослідження науки взагалі.	
<i>Відмінне</i>	
Акцентуація уваги на особі з притаманними їй розмаїттям психічних процесів, якостей та станів, що чинить вплив на її поведінку.	Розглянення індивіду як складової більш крупних соціальних утворень, акцентуація уваги не на індивідуальному, а на загальному (але без нівелювання одиничних актів).
ТЕХНІЧНІ НАУКИ, МАТЕМАТИКА, СТАТИСТИКА	СОЦІОЛОГІЯ
<i>Спільне</i>	
Використання та врахування математичних, статистичних та технічних засобів, для здійснення повноцінного дослідження.	
<i>Відмінне</i>	
	Немає жорсткої прив'язки до констант. (Одні і ті ж значення в різних випадках інтерпретуються по-різному).